
УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ

УДК 338.2:001.(477)

О.В. Бірюков*Східноукраїнський національний університет ім. В.Даля, Луганськ***ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ**

Розглянуто основні нормативно-правові акти у сфері інноваційної діяльності чинні в Україні. Упорядковані законодавчо визначені терміни та критерії, які слід використовувати для опису суб'єктів інноваційної діяльності під час проведення наукових досліджень.

Ключові слова: *інноваційна діяльність, проектно-орієнтовані моделі, суб'єкти господарювання, інноваційна інфраструктура*

Рассмотрены основные нормативно-правовые акты в сфере инновационной деятельности, действующие в Украине. Упорядочены законодательно определённые термины и критерии, которые следует использовать для описания субъектов инновационной деятельности при проведении научных исследований.

Ключевые слова: *инновационная деятельность, проектно-ориентированные модели, субъекты хозяйствования, инновационная инфраструктура*

The main legal acts in the field of innovation, working in Ukraine. Ordered legally defined terms and criteria that should be used to describe the subjects of innovation in scientific.

Keywords: *innovation, project-oriented model, economic entities, innovation infrastructure*

Постановка проблеми

В умовах становлення постіндустріальної економіки значну роль в розробці та впровадженні інновацій відіграє середнє та мале підприємство [1], яке в останні роки все більше використовує проектно-орієнтовані моделі управління своєю діяльністю. Дослідження проблемних питань в цьому напрямку актуально і для України, яка проголосила про перехід на інноваційний шлях розвитку [2]. Однак аналіз робіт вітчизняних науковців виявляє термінологічну неузгодженість, неоднозначність трактування ключових понять, які використовуються, що безумовно впливає на ступінь розуміння та цінність отриманих результатів. Так, наприклад, в назвах публікацій [3-8] автори вживають поняття «малого інноваційного підприємства», «малого інноваційного підприємства», «інноваційної діяльності малого підприємства», «інноваційного потенціалу малого підприємства», «малого інноваційного бізнесу», «суб'єктів малого підприємства» в різних аспектах інноваційної

діяльності. Часто більшість із наведених понять використовуються як синоніми в межах окремих робіт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед публікацій, присвячених вивченню зазначеної проблеми, слід виділити статті В.В. Винниченко [9] та О.О. Костенко [10]. Авторами доведено, що з позиції відповідності законодавству України більш коректним є використання категорій «суб'єкт господарювання», «суб'єкт мікропідприємства», «суб'єкт малого підприємства». Але питання визначення понять «малого підприємства» або «суб'єкта господарювання», які мають статус інноваційних, в цих працях не розглядалися.

Мета дослідження

Метою статті є впорядкування термінів і понять, які використовуються для визначення суб'єктів інноваційної діяльності на основі пошуку критеріїв закріплених в законодавстві України.

Викладення основного матеріалу дослідження

Як показано в роботі [11], поняття «малий бізнес» та «мале підприємництво» не тотожні за своїм місцем. На практиці термін «бізнес» частіше використовують економісти в своїх публікаціях поряд з термінами «підприємством» та «підприємництвом», але вони на відмінну від першого мають конкретне нормативно-правове визначення. В цьому легко переконатися провівши контекстний пошук у назвах та тексті законодавчих документів на офіційному сайті Верховної Ради України. Термін «мале підприємство» вживався в ч. 2 ст. 2 закону «Про підприємства в Україні», в наступному визначенні: «Відповідно до обсягів господарського обороту підприємства і чисельності його працівників (незалежно від форм власності) воно може бути віднесено до категорії малих підприємств. До малих підприємств належать новостворювані та діючі підприємства: у промисловості та будівництві – з чисельністю працюючих до 200 чоловік; в інших галузях виробничої сфери – з чисельністю працюючих до 50 чоловік; у науці і науковому обслуговуванні – з чисельністю працюючих до 100 чоловік; у галузях невиробничої сфери – з чисельністю працюючих до 25 чоловік; у роздрібній торгівлі – з чисельністю працюючих до 15 чоловік.». З прийняттям в 2003 році Господарського Кодексу (далі – ГК) цей закон втратив чинність. В 2008 році на підставі Закону України (далі ЗУ) №523-17 в ГК та ЗУ «Про державну підтримку малого підприємництва» були внесені такі уточнення: «Підприємства залежно від кількості працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік можуть бути віднесені до малих підприємств, середніх або великих підприємств. Малими (незалежно від форми власності) визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує сімдесяти мільйонів гривень. Великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує двісті п'ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму сто мільйонів гривень. Усі інші підприємства визнаються середніми.». У 2012 році на підставі ЗУ «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» стаття 55 ГК України викладена в такій редакції: «1. Суб'єктами господарювання визнаються

учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. 2. Суб'єктами господарювання є: а) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; б) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці. 3. Суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва.

Суб'єктами мікропідприємництва є: фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України; юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами малого підприємництва є: фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України; юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва».

В роботах [9; 12] введено припущення щодо розрахунку критеріїв, за якими суб'єкти підприємництва поділяються на мікро, малі, середні, та великі. Так, для розрахунку середньої кількості працівників пропонується використовувати інструкцію зі статистики кількості працівників затвердженої наказом Держкомстату України № 286 від 28.09.2005 р., згідно п. 3.1 якої середня кількість працівників підприємства за період (місяць, квартал, з початку року, рік) визначається як сума таких показників: середньооблікової кількості штатних працівників; середньої кількості зовнішніх сумісників; середньої кількості працюючих за цивільно-правовими договорами. Тобто в порівнянні з вимогами, які існували до прийняття ЗУ «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», критерії віднесення до суб'єктів мікро- та малого підприємництва в частині кількості працівників стали більш жорстокими, за рахунок обліку середньої кількості зовнішніх сумісників та середньої кількості працюючих за цивільно-правовими договорами. А для визначення суми річного доходу в євро еквівалентні за середньорічним курсом Національного банку України - рекомендації надані в листі Національного банку України від 22.03.2004р. №13-410/1390 (курс гривні до євро, розраховується як частка від ділення суми середніх курсів, визначених за кожний місяць, на 12).

Розглянемо які із суб'єктів господарювання можуть бути визнані інноваційними. Згідно ЗУ «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV державну підтримку одержують суб'єкти господарювання всіх форм власності, що реалізують в Україні інноваційні проекти, і підприємства всіх форм власності, які мають статус інноваційних. У статті 5 цього закону зазначено, що суб'єктами інноваційної діяльності можуть бути фізичні і (або) юридичні особи України, фізичні і (або) юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства, об'єднання цих осіб, які провадять в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні чи

запозичені кошти в реалізацію в Україні інноваційних проектів.

Під інноваційною діяльністю розуміється діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. А інновації визначаються як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери. Інноваційний проект – комплект документів, що визначає процедуру і комплекс усіх необхідних заходів (у тому числі інвестиційних) щодо створення і реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції. Відповідно до статті 15 «інноваційною може бути визнана продукція, яка відповідає таким вимогам: а) вона є результатом виконання інноваційного проекту; б) така продукція виробляється (буде вироблена) в Україні вперше, або якщо не вперше, то порівняно з іншою аналогічною продукцією, представленою на ринку, є конкурентоздатною і має суттєво вищі техніко-економічні показники. Інноваційна продукція може бути результатом тиражування чи застосування інноваційного продукту. Інноваційною продукцією може бути визнано інноваційний продукт, якщо він не призначений для тиражування. Рішення про кваліфікування продукції інноваційною приймає центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інноваційної діяльності, за результатами експертизи.».

У статті 16 інноваційним підприємством визнається підприємство (об'єднання підприємств) будь-якої форми власності, якщо понад 70% обсягу його продукції (у грошовому вимірі) за звітний податковий період є інноваційні продукти і (або) інноваційна продукція. Інноваційне підприємство може функціонувати у вигляді інноваційного центру, бізнес-інкубатора, технополісу, технопарку тощо.

У ЗУ «Про інноваційну діяльність» також використовується поняття інноваційної інфраструктури як сукупності підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо). Дещо більш розгорнуте визначення наведене в розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи». Інноваційна інфраструктура складається з виробничо-технологічної, фінансової, інформаційно-

аналітичної та експертно-консалтингової складової, а також з технополісів, технологічних та наукових парків, інноваційних центрів та центрів трансферу технологій, бізнес-інкубаторів та інноваційних структур інших типів; інформаційних мереж науково-технічної інформації, експертно-консалтингових та інжинірингових фірм, інституційних державних та приватних інвесторів. Терміни, що вживаються в інших нормативних актах мають таке значення:

бізнес-центр – організація, яка надає інформаційні, консалтингові, маркетингові та інші послуги суб'єктам малого та середнього підприємництва, особам, що мають намір провадити підприємницьку діяльність;

бізнес-інкубатор – організація, яка надає на певних умовах і на певний час спеціально обладнані приміщення та інше майно суб'єктам малого та середнього підприємництва, що розпочинають свою діяльність, з метою сприяння у набутті ними фінансової самостійності;

інноваційний бізнес-інкубатор – спеціалізований бізнес-інкубатор, в якому створені умови для розроблення і застосування суб'єктами малого та середнього підприємництва інноваційних технологій;

науковий парк – юридична особа, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та/або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів наукового парку;

технологічний парк – юридична особа або група юридичних осіб (далі – учасники технологічного парку), що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проектів технологічних парків з виробничого впровадження наукомістких розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції.

У роботі [13] проведено загальний аналіз стану нормативно-правової бази та наведено основні елементи інноваційної інфраструктури. Автори зазначають, що відсутня послідовність і змістовна зв'язаність між різними законодавчими та підзаконними актами у цій сфері. Для переважної більшості елементів інфраструктури не визначені як змістовне наповнення, так і порядок створення, особливості діяльності, механізми державного регулювання тощо. Тому обмежимося розглядом складових наведеного поняття інноваційної інфраструктури. Згідно класифікації організаційно-правових форм господарювання [14] підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або

органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим ГК та іншими законами. Підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності. Підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку зі своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом. Підприємство не має у своєму складі інших юридичних осіб. Організація (установа, заклад) – організаційна структура, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна. Особливості правового статусу окремих видів організацій, закладів, установ встановлюється законодавством. Асоціація – договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. У статуті асоціації повинно бути зазначено, що вона є господарською асоціацією. Асоціація не має права втручатися у господарську діяльність підприємств-учасників асоціації. За рішенням учасників асоціація може бути уповноважена представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями.

Зауважимо, що терміни «підприємство», «організація», «установа» використовуються в різних нормативних документах і в різних значеннях, тому вживаючи ці терміни, слід враховувати положення, викладені в розділі 5 п.12 методичних рекомендацій щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки [15]. Саме з цих позицій проведено дослідження наявності взаємозв'язку та відмінних особливостей у визначеннях цих термінів на понятійному рівні в праці [16]. Автор аргументовано доводить, що «Організація – це об'єднання двох або більше осіб, які є суб'єктами права. Ці особи можуть бути як юридичними, так і фізичними. Установа є різновидом організації, яка має статус юридичної особи. А підприємство слід розглядати як різновид господарської організації.»

Таким чином, узагальнюючи вищевикладене можна зазначити таке: державну підтримку можуть отримати юридичні та фізичні особи-підприємці, які реалізують інноваційні проекти (за умови їх державної реєстрації) або займаються інноваційною діяльністю. Але статус інноваційних можуть отримати лише підприємства, які розробляють, виробляють, реалізують інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги обсяг яких у грошовому

вимірі перевищує 70% від загального обсягу їх продукції і (або) послуг. Під інноваційною інфраструктурою розуміється весь необхідний спектр державних і приватних установ, організацій, підприємств які забезпечують розвиток і підтримку всіх стадій інноваційного циклу.

Розглянуті терміни з метою впорядкування зведені в таблицю.

Таблиця

Законодавчо визначені терміни та критерії, які необхідно використовувати для опису суб'єктів інноваційної діяльності

Суб'єкти інноваційної діяльності						
Суб'єкти господарювання						
Юридичні особи (будь-якої організаційно-правової форми та форми власності)			Фізичні особи (підприємці)			Фізичні особи
господарські організації	державні, комунальні та інші підприємства	інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність	громадяни України	іноземці	особи без громадянства	
Об'єднання фізичних і (або) юридичних осіб	Об'єднання фізичних і (або) юридичних осіб	Об'єднання фізичних і (або) юридичних осіб	Об'єднання фізичних і (або) юридичних осіб	Об'єднання фізичних і (або) юридичних осіб	Об'єднання фізичних і (або) юридичних осіб	Об'єднання фізичних і (або) юридичних осіб
створені відповідно до ЦК	створені відповідно до ГК	zareєстровані в установленому законом порядку	zareєстровані відповідно до закону як підприємці	в установленому законом порядку	громадяни України	іноземці особи без громадянства
<i>провадять в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні чи запозичені кошти в реалізацію в Україні інноваційних проектів</i>						
Критерії віднесення до суб'єктів мікропідприємництва: середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ.						
Критерії віднесення до суб'єктів малого підприємництва: середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ.						
Критерії віднесення до суб'єктів середнього підприємництва: середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) знаходиться в межах 50 - 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності у межах суми, еквівалентної від 10 до 50 мільйонів євро, визначеної за середньорічним курсом НБУ.						
Критерії віднесення до суб'єктів великого підприємництва: середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом НБУ.						
<i>Критерії віднесення до інноваційного підприємства (об'єднання підприємств): понад 70% обсягу продукції (у грошовому вимірі) за звітний податковий період є інноваційні продукти і (або) інноваційна продукція.</i>						
<i>Критерії віднесення до інноваційної інфраструктури в чинному законодавстві чітко не визначені</i>						

Висновки та перспективи подальших досліджень

Проведений аналіз показав, що поняття «суб'єкта підприємництва» слід використовувати якщо досліджуються як юридичні особи (малі, середні, великі підприємства), так і фізичні особи-підприємці. Статистичні дані щодо їх діяльності можна взяти із статистичних збірників «Діяльність суб'єктів господарювання» та «Діяльність суб'єктів малого підприємництва». Щодо поняття «суб'єкт інноваційної діяльності», слід зазначити, що воно використовується не часто. Одна з причин полягає в тому, що дослідники посилаються на дані статистичного збірника «Наукова та інноваційна діяльність в Україні», в якому наведено інформацію лише про інноваційну діяльність промислових підприємств. Загальне ж розуміння поняття «суб'єкт інноваційної діяльності» значно ширше. Це дає змогу визначити напрямок подальших досліджень в аспекті аналізу діяльності фізичних осіб підприємців за критеріями віднесення її до інноваційної.

Список літератури

1. Thomas B., Miller C., Murphy L. *Innovation and Small Business: Vol. I. Ventuce Publishing ApS.-2011.-P.168*
2. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України № 3715-VI від 08.09.2011. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>
3. Дідух В.В. Аналіз динаміки розвитку малих інноваційних підприємств [Електронний ресурс] / В.В. Дідух. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2011_4/153.pdf
4. Кульчицький І.І. Проблеми розвитку малого інноваційного підприємництва [Електронний ресурс] / І.І. Кульчицький. – Режим доступу: http://cstei.lviv.ua/upload/pub/doc/1211191714_92.pdf
5. Няньчук Н.Ю. Актуальні питання щодо розвитку інноваційної діяльності малих підприємств [Електронний ресурс] / Н.Ю. Няньчук. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/1171>
6. Лазарева Є.В., Бутенко А.І. Оцінка інноваційного потенціалу малого підприємництва регіонів українського причорномор'я [Електронний ресурс] / Є.В. Лазарева, А.І. Бутенко. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/No3-4/191-196.pdf>
7. Циганець В. В. Оцінка і активізація інноваційного розвитку малого підприємництва в Україні: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 – «Економіка та управління національним господарством» / В. В. Циганець. – Івано-Франківськ, 2007 – 20 с.
8. Симовонюк М.А. Роль та місце малого інноваційного бізнесу в ринковому середовищі [Електронний ресурс] / М.А. Симовонюк. – Режим доступу: <http://intkonf.org/simovonyuk-ma-rol-ta-mistse-malogo-innovatsiyogo-biznesu-v-rinkovomu-seredov>
9. Винниченко В.В., Завгородня В.М. Визначення суб'єктів малого і середнього підприємництва за законодавством України [Електронний ресурс] / В.В. Винниченко, В.М. Завгородня. – Режим доступу: <http://www.bulletin.uabs.edu.ua/store/jur/2012/8a4ab128e673ec7b47aba3608950ec79.pdf>
10. Костенко О.О. Щодо визначення суб'єктів малого підприємництва [Електронний ресурс] / Ольга Олександрівна Костенко. – Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=84
11. Кошелева Т.Н. Суцність и значение малого предпринимательства [Електронний ресурс] / Т.Н. Кошелева. – Режим доступу: http://www.terrahumana.ru/arhiv/09_03/09_03_03.pdf
12. Хмелевський І. Новий Закон про держспітримку малого та середнього підприємництва [Електронний ресурс] / І. Хмелевський. – Режим доступу: <http://www.nibu.factor.ua/ukr/golden/doc.html?id=25073>
13. Рейзер В.С., Петрук М.С. Правове регулювання інноваційної інфраструктури [Електронний ресурс] / В.С. Рейзер, М.С. Петрук. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2012/Economics/6_104757.doc.htm
14. Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.leschishin.org/nor007.php>
15. Міністерство юстиції України «Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроєктної техніки» затвердженні від 21.11.2000р. N 41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0041323-00>
16. Гінзбург М.Д. Що таке підприємство, установа, організація, заклад, орган? [Електронний ресурс] / М.Д. Гінзбург. – Режим доступу: <http://msu.kharkov.ua/tc/cons/organiz.html>

Стаття надійшла до редколегії 19.06.2013

Рецензент: д-р техн. наук, проф. В.А. Рач, Східноукраїнський національний університет ім. В.Даля, Луганськ.